

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ

Η **Γεωγραφία** είναι μια Κοινωνική Επιστήμη που μελετά τις σύνθετες και αμφίδρομες σχέσεις ανθρώπου και χώρου: Ο άνθρωπος παρεμβαίνει και μετασχηματίζει το χώρο στην προσπάθειά του να τον οικειοποιηθεί και να τον κάνει λειτουργικό και παραγωγικό. Από την άλλη, ο χώρος επηρεάζει την ανθρώπινη συμπεριφορά και τον τρόπο ζωής των κοινωνιών¹. Είναι η επιστήμη της κοινωνικής οργάνωσης και διαχείρισης του χώρου.

Η **Γεωγραφία** μελετά και ερμηνεύει χαρακτηριστικά και φαινόμενα του φυσικού και κοινωνικού χώρου. Παραδοσιακά χωρίζεται στη Φυσική Γεωγραφία και την Ανθρωπογεωγραφία ή Ανθρώπινη Γεωγραφία²:

- ❖ Η **Φυσική Γεωγραφία** μελετά τα φυσικά φαινόμενα ως μέρος του γεωγραφικού συστήματος, συνθέτοντας τους κλάδους της κλιματολογίας, της βιογεωγραφίας, της εδαφολογίας, της γεωμορφολογίας, κ.ά. Διερευνά τα φυσικά φαινόμενα ως ανθρωπογενή (η τρύπα του όζοντος, το φαινόμενο του θερμοκηπίου, ερημοποίηση στη στεπική λωρίδα Σαχέλ- νότια της ερήμου Σαχάρα, το λιώσιμο των πάγων στην Αρκτική, κ.ο.κ.), δηλ. ενδιαφέρεται για τους ανθρώπινους παράγοντες και τους μηχανισμούς που τα δημιουργούν μετασχηματίζοντας και αλλάζοντας το φυσικό περιβάλλον.
- ❖ Η **Ανθρωπογεωγραφία**, έχει ανθρωποκεντρικό χαρακτήρα. Μελετά τη χωρική κατανομή και οργάνωση της ανθρώπινης δραστηριότητας, ερμηνεύει τα δημογραφικά, κοινωνικά και οικονομικά φαινόμενα και διαδικασίες, διερευνά τη σχέση αλληλεπίδρασης κοινωνίας και φυσικού περιβάλλοντος σε διάφορες κλίμακες (από την τοπική έως τη διεθνή) και χρονικές περιόδους. Πολλαπλοί επιστημονικοί κλάδοι, όπως η αγροτική γεωγραφία, η

¹ Θα πρέπει, βέβαια, κατά την ερμηνεία κοινωνικών φαινομένων, συμπεριφοράς και τρόπων ζωής έτσι όπως εκδηλώνονται στο χώρο, να προσέχουμε τους κινδύνους και περιορισμούς που θέτει ο γεωγραφικός ή περιβαλλοντικός ντετερμινισμός (περιβαλλοντική αιτιοκρατία) σύμφωνα με τον οποίο: η συγκρότηση, διαβίωση, αναπαραγωγή, κοινωνικο-οικονομική οργάνωση και ανάπτυξη μιας κοινωνίας καθορίζονται και εξαρτώνται μονοσήμαντα από τις φυσικές και γεωγραφικές συνθήκες (κλίμα, έδαφος, ανάγλυφο κλπ). Δηλ., οι κανόνες της φύσης καθορίζουν με νομοτελειακό τρόπο τις ανθρώπινες δραστηριότητες, ενώ άλλοι παράγοντες, όπως η ιστορία και ο πολιτισμός καθώς και τα επιτεύγματα της τεχνολογίας δεν λαμβάνονται υπόψη.

αστική γεωγραφία, η γεωγραφία του πληθυσμού, του τουρισμού, της βιομηχανίας, της κατανάλωσης, της υγείας κλπ, συνθέτουν τις θεματικές εξειδικεύσεις της Ανθρωπογεωγραφικής επιστήμης και έρευνας. Συνολικά, όλες “οι γεωγραφίες” αναζητούν ερμηνείες για πολιτικά ζητήματα (γεωπολιτική), οικονομικά (οικονομική γεωγραφία) ή κοινωνικά (κοινωνική γεωγραφία). Έτσι, παρά την κριτική που η Ανθρωπογεωγραφία μπορεί να δεχθεί για τον “κατακερματισμό της σε πολλές Γεωγραφίες” και τους κινδύνους που αυτός ενέχει για μια αποσπασματική ή περιορισμένη επιστημονική ανάλυση, εξακολουθεί να υποδιαιρείται “ακαδημαϊκά” και σε αντιστοιχία με τις κοινωνικές επιστήμες στις:

Κοινωνική Γεωγραφία: μελετά τις σχέσεις κοινωνίας και χώρου, τον τρόπο με τον οποίο οι κοινωνίες κατακτούν, αντιλαμβάνονται, οργανώνουν και χρησιμοποιούν το χώρο τους³. Η κατάκτηση και οικειοποίησή του εκτείνεται έως τις σύγχρονες κοινωνίες, όπως και στις κοινωνίες του χθες, αφού ο χώρος διατηρεί τα ίχνη των προηγούμενων παρεμβάσεων και διευθετήσεων. Οι κοινωνίες τού σήμερα δεν παύουν να ξαναχρησιμοποιούν αυτές τις διευθετήσεις, να τις ξαναοργανώνουν ή να τις καταστρέφουν. Η σύγχρονη Ανθρωπογεωγραφία, και ιδιαίτερα η Κοινωνική Γεωγραφία, παρατηρεί το πλήθος των κοινωνικών ομάδων ή των μεμονωμένων δρώντων υποκειμένων και των ομάδων συμφερόντων που συντελούν σε μια συγκεκριμένη χωρική οργάνωση σε μια δεδομένη χρονική περίοδο. Ανάμεσα στις κοινωνικές συγκρούσεις για τη χρήση του χώρου ή τα κοινά συμφέροντα για την εκμετάλλευσή του, η Κοινωνική Γεωγραφία παρακολουθεί και ερμηνεύει τις αντιλήψεις και συμπεριφορές που ενώνουν ή διαφοροποιούν τις κοινωνικές ομάδες μεταξύ τους, τις δυνάμεις -τελικά- που διαμορφώνουν το χώρο. Με άλλα λόγια, προσπαθεί να ερμηνεύσει τη γένεση και το συνεχή

² P. Baud, S. Bourgeat, C. Bras, 2013, Dictionnaire de Géographie, Paris: Hatier

³ Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Max Derruau στην “Ανθρωπογεωγραφία” (Εκδ.ΜΙΕΤ, 2007), η μελέτη των γεωγραφικών φαινομένων γίνεται πάντα με βάση μια συγκεκριμένη περιοχή και λαμβάνει υπόψη τις μεταβολές στο χώρο. Αυτό ακριβώς διαφοροποιεί την Ανθρωπογεωγραφία (και την Κοινωνική Γεωγραφία), που μελετά τις σχέσεις ανάμεσα στον άνθρωπο και το φυσικό χώρο (ως το φυσικό υπόβαθρο της ύπαρξής του), από την Κοινωνιολογία, η οποία μελετά σχέσεις ανάμεσα στους ανθρώπους. Οι κοινωνικές σχέσεις παύουν να ενδιαφέρουν το γεωγράφο όταν αποχωρίζονται από την έννοια του χώρου, όταν δεν εκφράζονται μεταβαλλόμενες μέσα στο χώρο.

μετασηματισμό του ανθρωπογενούς χώρου, σε όλες τις κλίμακες (τοπική, περιφερειακή, παγκόσμια), εκεί όπου υπάρχει ανθρώπινη παρουσία ⁴.

Η Κοινωνική Γεωγραφία είναι σχετικά νεαρή υποδιαίρεση, αφού το ενδιαφέρον για την ανάλυση των κοινωνικών φαινομένων στο χώρο ξεκίνησε μεταπολεμικά, μετά το 1945, αλλά αναπτύχθηκε πολύ αργότερα. Και αυτό γιατί συνειδητοποιήθηκε η ανάγκη να δοθεί μια συνθετική, συνολική και συστηματική θεώρηση των κοινωνικών φαινομένων στο χώρο και των συσσωρευμένων κοινωνικών προβλημάτων. Μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1960 αναζητούσε κατανομές κοινωνικών ομάδων και δεικτών, επηρεασμένη από την “ποσοτική επανάσταση” ⁵. Ενδιαφερόταν περισσότερο για τον αστικό χώρο, όπως είναι φυσικό, αφού τα κοινωνικά φαινόμενα αποκτούν μεγαλύτερη βαρύτητα στην πόλη. Μετά το 1968 και τις ταραχές στις πόλεις και τα Πανεπιστήμια, τα νέα κοινωνικά αιτήματα για κοινωνική ένταξη και πολιτική συμμετοχή αναδύεται η νέα *Κοινωνική Γεωγραφία*. Έτσι σημειώνεται στροφή από τον Φυσικό Σχεδιασμό (διευθετήσεις χώρων, κατασκευή υποδομών και αναπτυξιακών έργων, στόχος οικονομικής μεγέθυνσης) προς τον Κοινωνικό Σχεδιασμό, που λαμβάνει υπόψη του τα νέα κοινωνικά δεδομένα και αιτήματα. Ο προβληματισμός εστιάζεται τώρα σε πιο άμεσα κοινωνικά προβλήματα, όπως αυτά που σχετίζονται με αστικά, περιφερειακά, περιβαλλοντικά, οικολογικά ζητήματα αντί της ορθολογικής χωροθέτησης των οικονομικών δραστηριοτήτων. Έτσι, η Κοινωνική Γεωγραφία συνδυάζει σήμερα α) την παλαιότερη τάση που εστιάζεται στη χωροθέτηση, αλλά όλο και περισσότερο επικεντρώνεται σε προβλήματα, όπως η κοινωνική δικαιοσύνη, οι φυλετικές διακρίσεις, ο κοινωνικός διαχωρισμός στο χώρο, η υγεία, η εγκληματικότητα και η φτώχεια. Εδώ ισχύει η περιγραφική παράδοση και η έμφαση στη χρήση/αναπαραγωγή του

⁴ F. Debié, 1995, *Géographie Economique et Humaine*, Paris: PUF

⁵ Σε αντιπαράθεση από την *παραδοσιακή γεωγραφία*, που ασχολείται με τους *τρόπους ζωής* (κοινωνική οργάνωση, τεχνικές) και την προσαρμογή της κοινωνικής ομάδας στο περιβάλλον, η *ποσοτική γεωγραφία*, χρησιμοποιεί μαθηματικά εργαλεία και επεξεργάζεται υποδείγματα (μοντέλα) για την ερμηνεία της χωρικής οργάνωσης, αντιμετωπίζοντας τον χώρο σαν “γεωμετρία”, και όχι σαν ανθρωπογενές, συχνά απρόβλεπτο και μη μετρήσιμο, περιβάλλον. Έτσι μπορεί να οδηγηθούμε σε ομοιόμορφες τυπολογίες γεωγραφικών κατανομών, κοινωνικών συμπεριφορών και

χώρου, β) νέες μαρξιστικές διατυπώσεις των δεκαετιών του 1970 και '80 για τα φαινόμενα του χώρου. Με τους προβληματισμούς των Lefebvre, Castells, Harvey, η Κοινωνική Γεωγραφία αναζητά τη ρίζα των κοινωνικών προβλημάτων στη διάρθρωση και λειτουργία του καπιταλιστικού συστήματος και τις σχέσεις εκμετάλλευσης ειδικότερα ⁶.

Οικονομική Γεωγραφία: μελετά την χωρική διάρθρωση της παραγωγής και διανομής αγαθών και υπηρεσιών, την εκμετάλλευση των φυσικών πόρων, τον καταμερισμό του κεφαλαίου και της εργασίας σε διάφορες κλίμακες. Σε περιφερειακό και μακρο-οικονομικό επίπεδο μελετά τις οικονομικές ανισότητες μεταξύ περιοχών/περιφερειών, τις ροές του περιφερειακού και διεθνούς εμπορίου, την παγκοσμιοποίηση των αγορών: η παγκόσμια οικονομία διέπεται από τους μηχανισμούς της αγοράς, που επιδρούν τόσο στο μικρό καλλιεργητή της Αφρικής, όσο και στον εργάτη του Μάντσεστερ ή της Κίνας, επηρεάζοντας κατ' επέκταση τον τρόπο οργάνωσης και διαχείρισης του χώρου, μέσω π.χ. των καλλιεργητικών επιλογών ή των βιομηχανικών επενδύσεων. Γιατί υπάρχουν φτωχές χώρες; τι σημαίνει υπανάπτυκτη οικονομία; ποιοί οι δείκτες μέτρησης της ανάπτυξης; είναι ορισμένα από τα ερωτήματα της Οικονομικής Γεωγραφίας, που προσπαθεί να διερευνήσει τους μηχανισμούς των χωρικών διαφοροποιήσεων. Σε τοπικό επίπεδο ή περιφερειακό επίπεδο, η Οικονομική Γεωγραφία εστιάζεται επίσης στη χωροθέτηση οικονομικών δραστηριοτήτων σε σχέση με το κόστος των παραγωγικών συντελεστών, την απόσταση από την καταναλωτική αγορά, το κόστος μεταφοράς, τη γαιοπρόσοδο, κλπ. Ποιοί παράγοντες και μηχανισμοί οδηγούν μια βιομηχανία να εγκατασταθεί σε μια περιοχή ή σε κάποια άλλη; ένα φροντιστήριο να εγκατασταθεί σε μια γειτονιά ή σε κάποια άλλη; Μια ξενοδοχειακή μονάδα να εγκατασταθεί σε παράκτια περιοχή ή σε αγροτική ενδοχώρα; Ευνοϊκό φυσικό περιβάλλον, φθηνή πρώτη ύλη ή εργατικό δυναμικό, γεινίαση με τους καταναλωτές του τελικού προϊόντος

συστημάτων οργάνωσης του χώρου, χωρίς να λαμβάνει υπόψη τις ανθρωπογεωγραφικές ιδιαιτερότητες και τις τοπικές συνιστώσες.

⁶ Λεοντίδου Λ., 1989, Γεωγραφικός Χώρος και Κοινωνικός Μετασχηματισμός, Αθήνα: Εθνικό Μετσόβειο Πολυτεχνείο (Πανεπιστημιακές Σημειώσεις)

(βιομηχανία) ή των υπηρεσιών (εκπαιδευτικών κλπ), γειτνίαση με οδικό δίκτυο ή λιμάνι για τη μεταφορά; Η εγκατάσταση μιας οικονομικής μονάδας σε μια περιοχή μπορεί να επηρεάσει σε σημαντικό βαθμό την ανάπτυξη της, ή και όχι, αν οι παραγωγικοί συντελεστές που χρησιμοποιεί (πρώτες ύλες, εργατικό δυναμικό, επενδυτικό κεφάλαιο) προέρχονται -ή μη- από αυτή τη περιοχή. Το “άριστο σημείο εγκατάστασης” εξαρτάται τόσο από το κοινωνικό περιβάλλον (χωρική κατανομή του εργατικού δυναμικού, των ειδικοτήτων, των πολιτισμικών αξιών, της υλικής υποδομής κλπ), όσο και από το φυσικό περιβάλλον (μορφολογία εδάφους, ύπαρξη πηγών ενέργειας και φυσικών πόρων κλπ).

Πολιτική Γεωγραφία: ενδιαφέρεται για τα σύνορα, τις διοικητικές διαιρέσεις, τις υποδομές και τις χωρικές διευθετήσεις που καταγράφουν την παρουσία του Κράτους στο χώρο. Εκτός από τα όργανα και τους μηχανισμούς του κράτους, εμπλέκονται επίσης τα πολιτικά κόμματα, στρατιωτικά όργανα, τα συνδικάτα και οι διάφορες κοινωνικές ομάδες πίεσης.

Η Γεωπολιτική διαφέρει από την Πολιτική Γεωγραφία η οποία είναι περισσότερο στατική, περιγράφοντας την κατάσταση των κρατών του κόσμου σε μια δεδομένη στιγμή. Η γεωπολιτική προσεγγίζει δυναμικά τους εθνικούς χώρους, τα σύνορα και τις μεταβολές τους, τις κοινωνίες που εμπεριέχονται, τις εντάσεις και τα προβλήματα που μπορεί να οδηγήσουν σε αλλαγές των εθνικών επικρατειών: οι εθνικές ή θρησκευτικές μειονότητες, τα συστήματα συμμαχιών, οι αντιλήψεις των κατοίκων για την ασφάλεια στο εσωτερικό των συνόρων τους, οι νοοτροπίες και ιδεολογίες για “τους άλλους”, τα διεθνή οικονομικά ενδιαφέροντα για τους φυσικούς πόρους είναι μερικά από τα θέματα που διερευνά η Γεωπολιτική. Πώς ένας δεδομένος χώρος επηρεάζει την πολιτική μιας ομάδας, ενός έθνους ή του συνόλου των εθνών; Πώς η πολιτική ενός κράτους, π.χ., χρησιμοποιεί την γεωγραφία του για να κτίσει μια θεωρία;⁷

⁷ Baud, Bourgeat, Bras, *op.cit.*

Στα δημοκρατικές χώρες η Πολιτική Γεωγραφία συχνά ταυτίζεται με την Εκλογική Γεωγραφία, που αναφέρεται κυρίως σε χωρικές κατανομές και ερμηνείες της εκλογικής συμπεριφοράς και της πολιτικής εκπροσώπησης⁸.

Αν η Ανθρωπογεωγραφία παραδοσιακά διακρίνεται στην Κοινωνική, Οικονομική, Πολιτική, σε καμιά περίπτωση δεν θα πρέπει να θεωρήσουμε ότι υπάρχουν στεγανά μεταξύ των επιμέρους υποδιαιρέσεων και εξειδικεύσεων, αντίθετα, οι επιμέρους θεματικές προσεγγίσεις αναδεικνύουν την Γεωγραφία σαν μια κατεξοχήν πολυδιάστατη επιστήμη. Η Γεωγραφική Επιστήμη χαρακτηρίζεται από τη συνθετική θεώρηση κοινωνικών, οικονομικών, πολιτικών και πολιτιστικών παραγόντων σε συνάρτηση με τους φυσικούς/οικολογικούς παράγοντες για την κατανόηση των ιδιαιτεροτήτων ενός κοινωνικού φαινομένου ή μιας περιοχής. Ανατρέχει επίσης στην Ιστορία για να μελετήσει τη διαχρονική εξέλιξη που μας οδηγεί σήμερα στις ιδιαιτερότητες αυτές.

Η Γεωγραφία είναι η κατεξοχήν επιστήμη που αναζητά τη σύνθεση, τις γέφυρες μεταξύ των κοινωνικών και φυσικών επιστημών, μεταξύ των ανθρώπων και της φύσης. Όπως συνοψίζει ο Κ.Χατζημιχάλης (2004, σσ. 11-12)⁹, η Γεωγραφία ασχολείται κυρίως με τρεις σχέσεις:

«Η πρώτη είναι η σχέση μεταξύ *του κοινωνικού και του ανθρωπογενούς χώρου*: μεταξύ των κοινωνικών διαδικασιών και της άρθρωσής τους με συγκεκριμένους χώρους. Οι πλατείες και οι δρόμοι μιας πόλης, η ίδια η πόλη, οι περιφέρειες, τα εθνικά κράτη, οι διάφορες μορφές παγκοσμιοποίησης κ.ά. αποτελούν χώρους – εκφράσεις συγκεκριμένων κοινωνικών δομών σε συγκεκριμένες ιστορικές στιγμές. Δεν αποτελούν στατικά δεδομένα, γιατί εμπεριέχουν τις κοινωνικές αντιθέσεις και συγκρούσεις μέσα από τις οποίες προήλθαν και οι οποίες μπορούν να αλλάξουν ανά πάσα στιγμή.

Η δεύτερη, είναι η σχέση μεταξύ *του κοινωνικού και της φύσης*, μεταξύ των κοινωνικών και των φυσικών δομών. Τα φαράγγια σ'ένα φυσικό δρυμό, η γεωμορφολογία μιας ακτής, τα χαρακτηριστικά ενός υγροβιότοπου, κ.α. αποτελούν

⁸ Debié, *op.cit.*

⁹ Κ.Χατζημιχάλης, 2004, Βασικές Έννοιες της Γεωγραφίας. Μία σύντομη εισαγωγή, Αθήνα: Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο- Τμήμα Γεωγραφίας (*Πανεπιστημιακές Σημειώσεις*)

φυσικούς χώρους που δεν υφίστανται εκτός κοινωνίας. Κατανοούνται και πιθανώς καταστρέφονται στα πλαίσια συγκεκριμένων κοινωνικών σχέσεων. Αυτή είναι η βασική διαφορά μεταξύ της γεωγραφίας και της γεωλογίας και βιολογίας, οι οποίες αντιμετωπίζουν τα δεδομένα της φύσης ξεκομμένα από την κοινωνία. Η φύση, βιοτική και α-βιοτική, δεν έχει νόημα εκτός των κοινωνικών σχέσεων, π.χ. το επιχείρημα 'η φύση ξέρει καλύτερα' δεν έχει περιεχόμενο.

Η τρίτη, αφορά τη σχέση *γεωγραφίας και ιστορίας*, ή τη σχέση χρόνου και χώρου, δηλαδή τη διαχρονική σχέση κοινωνικών και φυσικών δομών σε συγκεκριμένους χώρους και τόπους. 'Τα σπίτια είναι κτισμένα πάνω σε άλλα σπίτια' μας θυμίζει ο ποιητής Γιάννης Ρίτσος, το ίδιο και οι ιστορικές πόλεις. Τα σημερινά φαινόμενα διάβρωσης μπορεί να έχουν αρχίσει πριν εκατοντάδες χρόνια ή να είναι το πρόσφατο αποτέλεσμα πλημμυρών, αποτέλεσμα με τη σειρά τους κάποιων πυρκαγιών δασών σε ορεινούς όγκους...»

Θα αναφερθούμε σε ορισμένα παραδείγματα για να κατανοήσουμε την ιδιαίτερη προσέγγιση του χώρου για την ερμηνεία των φαινομένων και πώς η Γεωγραφία υιοθετεί μια συνθετική οπτική της οικονομίας, της κοινωνίας και της πολιτικής στο χώρο.

Παράδειγμα 1: Στην πολιτική οικονομία, σύμφωνα με την κλασική θεωρία του ελεύθερου ανταγωνισμού, η τιμή της αγοράς ισορροπεί στο βέλτιστο σημείο (εκεί όπου τέμνονται οι καμπύλες της προσφοράς και της ζήτησης), έχοντας υποθέσει μεταξύ άλλων ότι οι αγοραστές έχοντας την επαρκή πληροφόρηση μετακινούνται στην αγορά εκείνη, όπου το ίδιο προϊόν προσφέρεται στην φθηνότερη τιμή. Η θεωρία όμως αυτή δεν λαμβάνει υπόψη το γεγονός ότι η μετακίνηση αυτή δημιουργεί πρόσθετο κόστος σε χρόνο και χρήμα για την απόκτηση του αγαθού.

Η οικονομική θεωρία αγνοούσε μέχρι πρόσφατα τη χωρική και την περιφερειακή διάσταση τόσο γι' αυτήν την ίδια την ανάλυση των οικονομικών φαινομένων όσο και για τη μελέτη των επιπτώσεων στο χώρο από την οικονομική δραστηριότητα (π.χ. εγκατάσταση βιομηχανικών μονάδων, τουριστική ανάπτυξη, οικιστική επέκταση). Κατ' επέκταση η χωρική διάσταση απουσίαζε και από την άσκηση κοινωνικής και οικονομικής πολιτικής (π.χ. όλες οι περιφέρειες έχουν τις ίδιες ανάγκες και μπορούν

να υιοθετήσουν τον ίδιο τύπο ανάπτυξης;). Μόλις τη δεκαετία του '60 άρχισαν να αναπτύσσονται κλάδοι της οικονομικής επιστήμης που ασχολούνται με το χώρο (οικονομική γεωγραφία, περιφερειακή οικονομική, χωροταξικός σχεδιασμός κλπ). Η ανάλυση των οικονομολόγων αναφερόταν κυρίως σ' έναν κόσμο α-διάστατο και στατικό ή, όπως αναφέρει ο W.Isard, θεμελιωτής της Περιφερειακής Επιστήμης, υπέθεταν ότι οι οικονομικές δραστηριότητες διαδραματίζονταν «στο κεφάλι μιας καρφίτσας»¹⁰.

Από την άλλη, το ζήτημα της χωροθέτησης των οικονομικών δραστηριοτήτων σ'ένα τόπο αναδεικνύει, και αυτό, την χωρική διάσταση της οικονομικής ανάλυσης. Βασική αρχή των θεωριών που αφορούν στη *χωροθέτηση των επιχειρήσεων* είναι ότι: οι βιομηχανίες και γενικά οι επιχειρήσεις αναζητούν εκείνο τον *τόπο εγκατάστασης*, όπου το συνολικό κόστος της συλλογής και επεξεργασίας των πρώτων υλών, του εργατικού δυναμικού και της διανομής του τελικού προϊόντος στην αγορά θα είναι το ελάχιστο. Είναι σαφές, ότι η απόσταση και το κόστος μετακίνησης παίζουν αποφασιστικό ρόλο στην απόφαση αυτή.

Παράδειγμα 2: Αν οι κοινωνικές επιστήμες μελετούν ζητήματα φτώχειας, άνισης κατανομής του πληθυσμού στον πλανήτη, μετανάστευσης ή κοινωνικού αποκλεισμού, μελετώντας τα φαινόμενα και τις δυναμικές τους, η Κοινωνική Γεωγραφία δανείζεται και συνθέτει στοιχεία και μεθόδους από τις Φυσικές Επιστήμες, την Ιστορία, τις Πολιτικές και Οικονομικές Επιστήμες, την Κοινωνιολογία και Εθνολογία και *αναζητά τις συσχετίσεις και τους μηχανισμούς που δρουν πίσω από τα φαινόμενα*. Ποιοί μηχανισμοί δημιουργούν περιφερειακές ανισότητες, μετακίνηση της εργασίας ή του κεφαλαίου, αποβιομηχάνιση παραδοσιακών βιομηχανικών περιοχών στη Βόρεια Ευρώπη ή ταχεία βιομηχανική ανάπτυξη στην Ν.Α. Ασία; Η ύπαρξη -ή μη- άφθονων και φθηνών φυσικών πόρων, ή μήπως το μέγεθος του πληθυσμού, ο τρόπος ζωής και οι κοινωνικές δομές, οι πολιτικοί θεσμοί, ιστορικοί παράγοντες; Πώς κατανέμονται στο χώρο ο πληθυσμός, η ανάπτυξη, οι μεταναστευτικές ροές, οι ροές αγαθών και εμπορίου, τα συγκοινωνιακά δίκτυα, οι διάφορες κοινωνικές ομάδες κ.ά. σε οποιαδήποτε

¹⁰ Λ. Λαμπριανίδης, 2013, Οικονομική Γεωγραφία. Στοιχεία θεωρίας και εμπειρικά παραδείγματα. Αθήνα: Εκδ. Πατάκης

επιλεγόμενη κλίμακα: στη συνοικία, τη πόλη, την περιοχή, το κράτος, ... έως τον πλανήτη. Η Γεωγραφία δεν σταματά, όμως, στις χωρικές κατανομές μεγεθών, δεικτών και φαινομένων, αλλά διερευνά το πως και το γιατί. Η κλασική διατύπωση των Hoover & Giarratani “What is where, and why, and so what” συνοψίζει με τον καλύτερο τρόπο το αντικείμενο της Κοινωνικής Γεωγραφίας.

Παράδειγμα 3: Η Γεωγραφία του Πληθυσμού δεν είναι ανεξάρτητη από την Κοινωνική και την Πολιτισμική Γεωγραφία. Και αυτό γιατί δεν αρκεί να περιγράψει κανείς τη σύγχρονη πληθυσμιακή έκρηξη, για παράδειγμα, μέσα από δείκτες, αλλά θα πρέπει να καταλάβει πώς αυτή μεταφράζεται στο χώρο και κυρίως πώς βιώνεται από τις ίδιες τις κοινωνίες. Όταν το μέγεθος του πληθυσμού σε μια περιοχή απογειώνεται πέρα από το κατώφλι εκείνο, όπου η οργάνωση του χώρου μπορεί να εξασφαλίσει την αναπαραγωγή του, δημιουργούνται οι συνθήκες που οδηγούν στην αύξηση της θνησιμότητας, την αγροτική έξοδο, την αστικοποίηση ή την εξωτερική μετανάστευση. Δημογραφία και οικονομικός μετασχηματισμός είναι αλληλένδετοι με μια ριζική αλλαγή του χώρου ζωής, μια αναδιανομή του κοινωνικού χώρου και μια εναλλαγή σημείων αναφοράς τού βιωμένου χώρου. Έτσι, η διάλυση των οικογενειών μέσω της μετανάστευσης, η επιτάχυνση των μετακινήσεων και η ζωή στην πόλη συνιστούν σήμερα ένα πολιτισμικό σοκ για αρκετές κοινωνίες του Τρίτου Κόσμου¹¹.

Παράδειγμα 4: Στην έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, “Ευρώπη 2000+. Συνεργασία για τη χωροταξία στην Ευρώπη”¹², η οικονομική και κοινωνική συνοχή του Ευρωπαϊκού Χώρου, αναφέρεται ως ένας από τους ουσιαστικούς στόχους στην προοπτική μιας ισόρροπης και *αειφόρου ανάπτυξης*. Ο στόχος αυτός προϋποθέτει δράσεις άρσης των εισοδηματικών ανισοτήτων και των διαφορών ανάπτυξης μεταξύ των περιοχών, η υπέρβαση των οποίων είναι διαδικασία μακρόπνοη και απαιτεί εξεύρεση ικανοποιητικών απαντήσεων στα τρία προβλήματα: της διαφοράς οικονομικού επιπέδου, της περιφερειακότητας και του κοινωνικού αποκλεισμού. Η Ένωση ενδιαφέρεται για την αρμονική ανάπτυξη του συνόλου της, αναπτύσσει τη

¹¹ Debié, *op.cit.*

¹² Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 1995, Ευρώπη 2000+. Συνεργασία για τη χωροταξία στην Ευρώπη, Υπηρεσία Επίσημων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Λουξεμβούργο

δράση της με σκοπό την ενίσχυση της οικονομικής, κοινωνικής και εδαφικής συνοχής και αποσκοπεί, ιδιαίτερα, στη «μείωση των διαφορών μεταξύ των επιπέδων ανάπτυξης των διαφόρων περιοχών και στη μείωση της καθυστέρησης των πλέον μειονεκτικών περιοχών»¹³.

Η “εδαφική επανεξισορρόπηση” της Ένωσης προϋποθέτει, λοιπόν, τη λήψη συνειδητών μέτρων προς τέσσερις κατευθύνσεις: απεγκλωβισμός των περιφερειακών περιοχών (ανάπτυξη δικτύων μεταφορών, τεχνολογικών μέσων επικοινωνίας και πληροφόρησης), διασφάλιση της ισόρροπης ανάπτυξης του αστικού συστήματος (βελτίωση τη οικολογίας και των τοπίων της πόλης), διατήρηση της ποικιλομορφίας της υπαίθρου (ισόρροπη διαχείριση φυσικών πόρων, διατήρηση περιβάλλοντος και βιοποικιλότητας), ανάπτυξη της διασυνοριακής συνεργασίας (η δημιουργία κλίματος αλληλεγγύης επιβάλλει δράσεις συνεργασίας διακρατικής εμβέλειας). Προϋποθέτει, λοιπόν, την γνώση και την προσέγγιση του όλου ανθρωπογεωγραφικού συστήματος.

¹³ Γιαννακούρου Τ., 2009, Η Ευρωπαϊκή διάσταση του Χωροταξικού Σχεδιασμού, ανάκτηση από: <https://nomosphysis.org.gr/11684/i-europaiki-diastrasi-tou-xorotaksikou-sxediasmou-apo-tin-eniaia-europaiki-praksi-sti-metarruthmistiki-sunthiki-martios-2009/>

ΒΑΣΙΚΟΙ ΣΤΑΘΜΟΙ ΣΤΗΝ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΗΣ ΣΚΕΨΗΣ

Η Γεωγραφία στους Αρχαίους Χρόνους

Ιστορικά η Γεωγραφία αντλεί την καταγωγή της από την Αρχαία Ελλάδα. Γεωγραφία σημαίνει *γράφω, περιγράφω, ζωγραφίζω τη γη*.

Η **Οδύσεια του Ομήρου** (9ος π.Χ. αι.) αποτελεί την πρώτη αναπαράσταση του χώρου. Ουσιαστικά καταγράφονται γεωγραφικές γνώσεις για τη Μεσόγειο και τους τόπους της, για θαλάσσιες διαδρομές και ναυτικές εμπειρίες, έτσι όπως είχαν από παλιά περιγραφεί από τους πρώτους θαλασσοπόρους που ήταν οι Φοίνικες. Η γη περιγράφεται σαν ένας επίπεδος δίσκος που περιβάλλεται από τον Ωκεανό, ενώ σημεία αναφοράς για το χώρο είναι η ανατολή: η Ηώς και η δύση: ο Ζόφος όπου ο ήλιος δύει στον ωκεανό. Ο Οδυσσεύς στο ταξίδι του περιπλανιέται στην ουσία σ' ένα περισσότερο "ανθρωπολογικό" και λιγότερο "γεωγραφικό" χώρο: σε κάθε σταθμό του ταξιδιού του έρχεται αντιμέτωπος με τρόπους ζωής και κοινωνίες που διαφέρουν από τον πολιτισμένο κόσμο, "τους σιτοφάγους" οι οποίοι καλλιεργούν σιτηρά, παράγουν κρασί και εκτρέφουν ζώα στα πλαίσια μιας οργανωμένης οικιακής παραγωγής¹⁴.

Ο **Ηρόδοτος** (490-425 περίπου π.Χ.) στις *Ιστορίες* του, το πρώτο γραπτό γεωγραφικό κείμενο, περιγράφει τον τότε γνωστό κόσμο που εκτείνονταν από την Ελλάδα ανατολικά προς την Ασία (Μηδία, Περσία, Ασσυρία, Αραβία) και νότια προς την Αφρική (Λιβύη). Η Δυτική Ευρώπη είναι μια σχεδόν άγνωστη περιοχή. Περιγράφει τη γη, τους τόπους και τις κοινωνίες που κατοικούν αντλώντας πληροφορίες από διάφορες πηγές, όπως τα ταξίδια και εμπειρίες του, προφορικές μαρτυρίες, παλαιότερα κείμενα¹⁵.

¹⁴ C. Jacob, 1997, Γεωγραφία και Εθνογραφία στην Αρχαία Ελλάδα, Αθήνα: Gutenberg

¹⁵ Το έργο *Ιστορίαι* καθιερώνει ένα νέο είδος, τη μεθοδική έρευνα (ιστορία), η οποία βασίζεται στην άμεση παρατήρηση και τις έμμεσες μαρτυρίες και η οποία επιδιώκει να αφηγηθεί γεγονότα από το παρελθόν και το παρόν "για να μη λησμονηθούν με τον καιρό τα έργα των ανθρώπων". Ο Ηρόδοτος εξιστορώντας το ξέσπασμα των Μηδικών πολέμων οδηγείται στην παράθεση συμπληρωματικών παρατηρήσεων, διηγήσεις που αγγίζουν μερικές φορές τα όρια του μύθου και κυρίως γεωγραφικές και εθνογραφικές περιγραφές διαμέσου των οποίων επιτυγχάνεται η ανασύσταση των τρόπων ζωής των λαών που εμπλέκονται στους πολέμους αυτούς (Jacob, ό.π. 89).

Ωστόσο, από την εποχή των ομηρικών επών και του έργου *Ιστορίαι*, του Ηρόδοτου που στοιχειοθετούν μια συγκεκριμένη αντίληψη για τον κόσμο, στο χρονικό διάστημα που μεσολαβεί, συντελείται μια πραγματική επανάσταση η οποία εισάγει στο γνωστικό πεδίο της γεωγραφίας ένα νέο αντικείμενο: το χάρτη της γης¹⁶. Έτσι, ο **Αναξίμανδρος ο Μιλήσιος** (611-547 π.Χ.), μαθητής του Θαλή, είναι “ο πρώτος που τόλμησε να σχεδιάσει πάνω σε μια πλάκα την κατοικούμενη γη” (*Αγαθήμερος, Γεωγραφική Εισαγωγή, Ι.1.*). Στο σημείο αυτό, θα πρέπει να δούμε την ευρύτερη δυναμική που επικρατεί στις επιστήμες και τον πολιτισμό της Μικράς Ασίας του 6ου αι.: ανθηρές πόλεις, εμπορικά κέντρα και αφετηρίες εποικιστικών εξορμήσεων, ανάπτυξη δημοκρατικών θεσμών και διαμόρφωση μιας νέας γενιάς στοχαστών οι οποίοι είναι ταυτόχρονα φιλόσοφοι γεωμέτρους, αστρονόμοι και φυσικοί. Έτσι, η γεωγραφία σαν περιγραφή τόπων και σαν απεικόνιση του χώρου διαμορφώνεται στο εξής στη βάση της τοπογραφίας, της γεωμετρίας και των μαθηματικών, της αστρονομίας και κοσμολογίας: ποιό το σχήμα και το μέγεθος της γης, το μήκος της περιμέτρου της, η απόσταση από τον ήλιο, τη σελήνη και τ’ άστρα, η θέση του κατοικημένου κόσμου (*της οικουμένης*) στο σύμπαν; Ο χάρτης της γης εμφανίζεται σαν μια προσπάθεια συστηματικής και επιστημονικής παρουσίασης του κόσμου σε σχέση με την προηγούμενη εμπειρική καταγραφή τοπωνυμίων και διαδρομών¹⁷.

Αργότερα, ο **Ερατοσθένης** (275-193 π.Χ), που θεωρείται μια από τις πιο αντιπροσωπευτικές προσωπικότητες των πνευματικών κύκλων της Αλεξάνδρειας του 3ου αι., θεμελιώνει μια νέα πολυ-επιστημονική γεωγραφία που συνθέτει τα μαθηματικά, τη φιλοσοφία και τις τεχνικές μεθόδους και έτσι δίκαια αποκαλείται πατέρας της γεωγραφίας. Στο έργο του Ερατοσθένη αποτυπώνεται ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά της αλεξανδρινής επιστήμης: ο εγκυκλοπαιδικός και διεπιστημονικός της χαρακτήρας σε πολλούς τομείς: τα μαθηματικά, την ιστορία τη φιλολογία, τη γεωγραφία. Υπήρξε ο πρώτος που μέτρησε επιστημονικά την περιφέρεια της γης στη βάση του σφαιρικού μοντέλου κάνοντας χρήση μαθηματικών και παρατηρώντας τις ακτίνες του ήλιου (*Περί των διαστάσεων της*

¹⁶ Ο χάρτης αποτελεί μια από τις εκφάνσεις του ευρύτερου πολιτισμικού και ιστορικού γίνεσθαι που συνδέεται με το πολιτικό μοντέλο της πόλης και την εμφάνιση πολλαπλών γνωστικών πεδίων, όπως η φυσική, η φιλοσοφία και η ιστορία (Jacob, *ό.π.* 69).

¹⁷ Jacob, *ό.π.* 69-73

Γης). Ο πρώτος, επίσης, που διατύπωσε σύστημα για τα γεωγραφικά μήκη (η θέση ενός τόπου σε σχέση με τον μεσημβρινό αναφοράς, με κατεύθυνση από ανατολικά προς τα δυτικά) και πλάτη (η θέση ενός τόπου σε σχέση με τον ισημερινό, με κατεύθυνση από νότο προς βορρά). Ακόμα, μελέτησε τις κλιματικές ζώνες υποστηρίζοντας ότι η γη έχει δύο πολικές περιοχές, δύο εύκρατες ζώνες και μια τροπική κοντά στον Ισημερινό ¹⁸.

Στους ρωμαϊκούς χρόνους ο **Στράβων** (63π.Χ.-23μ.Χ.) και ο **Πτολεμαίος** (111-178 μ.Χ.) προάγουν ακόμα περισσότερο την επιστημονική γνώση της γεωγραφίας και τις μεθόδους της χαρτογραφίας στη βάση συστηματικών μαθηματικών μετρήσεων και εφαρμογών, αστρονομικών ερευνών καθώς και λεπτομερών περιγραφών τόπων και πληθυσμών (ή όπως ο Στράβωνας τις αποκαλεί *χωρογραφία*).

Συνοψίζοντας για την “κλασική γεωγραφία”, έτσι όπως την περιγράψαμε με συντομία στην ιστορική διαδρομή της, παρατηρούμε ότι εστιάζει σε τρεις βασικούς άξονες ανάλυσης και απεικόνισης: i) την τοπογραφία: περιγραφή τόπων και πληθυσμών που τους κατοικούν, ii) τα μαθηματικά - αστρονομία: μετρήσεις για την απεικόνιση της γης και του κόσμου, iii) κοσμολογία-φιλοσοφία: προέλευση του κόσμου, θέση του ανθρώπου στο φυσικό κόσμο και της γης στο σύμπαν.

¹⁸ Jacob, ό.π. 188-198

Η Σύγχρονη Γεωγραφία ¹⁹

Η σύγχρονη γεωγραφία συγκροτείται ως συστηματική ακαδημαϊκή επιστήμη περί τα τέλη του 19ου αιώνα στη Γερμανία. Βασικοί παράγοντες που ευνόησαν την εποχή εκείνη την ανάπτυξη της Γεωγραφίας ήταν:

- ✓ η άνθηση του Εθνικισμού στην Ευρώπη του τέλους του 19ου αι., με τη δημιουργία νέων εθνικών κρατών σε ορισμένες περιπτώσεις προερχόμενα από την πολιτική συνένωση (Ιταλία, Γερμανία) και την παράλληλη ανάπτυξη της εθνικής συνείδησης. Στα πλαίσια αυτά, απαιτείτο καλή στοιχειοθέτηση και γνώση της χώρας (γεωμορφολογία, σύνορα, εθνική ταυτότητα, πολιτισμική κληρονομιά, κλπ) που τη διαφοροποιεί από “τους άλλους”. Τις ανάγκες αυτές καλείται να καλύψει η Γεωγραφία που αποτελεί ένα χρήσιμο μέσο γνωριμίας με την ιστορία και την πατριδογνωσία της χώρας.
- ✓ η αποικιοκρατική επέκταση της Δυτικής Ευρώπης στην Αφρική, την Ν.Α. Ασία και τον Ν. Ειρηνικό με την εγκαθίδρυση ενός διοικητικού και γραφειοκρατικού μηχανισμού ελέγχου και διαχείρισης των φυσικών πόρων (ορυχεία, γεωργία) και των εμπορικών δρόμων δημιούργησε την ανάγκη για περαιτέρω ανάπτυξη της χαρτογραφίας με λεπτομερή τοπογραφικά στοιχεία καθώς και της γεωγραφίας των νέων χωρών με βάση τις νέες γνώσεις που αποκτώνται (για τους ιθαγενείς πολιτισμούς, τα ενδημικά είδη φυτών και ζώων, τα φυσικά φαινόμενα, κλπ) με στόχο την καλύτερη οργάνωση των εμπορικών δρόμων, των περιφερειακών μητροπολιτικών κέντρων και των διεθνών αγορών. Από την άλλη, η αύξηση της κινητικότητας των ανθρώπων με την άνθηση του διεθνούς εμπορίου, τα μαζικά μεταναστευτικά ρεύματα του 19ου αιώνα από τη Β.Δ. Ευρώπη προς τις Νέες Χώρες (ιδιαίτερα ΗΠΑ, Καναδά, Αυστραλία) σαν αποτέλεσμα της αποικιοκρατικής διεξόδου αυξάνει το ενδιαφέρον για τη γνωριμία των άλλων λαών και πολιτισμών, ενώ συνειδητοποιείται η “διαφορετικότητα” της μιας περιφέρειας από την άλλη.

¹⁹ Βασικές πηγές: P.Claval, Histoire de la Geographie, PUF (Que sais-je?), Paris, 1995
Λ.Λεοντίδου (επιμ), 2008, Ευρωπαϊκές γεωγραφίες, τεχνολογία και υλικός πολιτισμός. Πάτρα: ΕΑΠ.
Λ.Λεοντίδου, 2011, Αγεωγράφητος Χώρα. Ελληνικά είδωλα στους επιστημολογικούς αναστοχασμούς της ευρωπαϊκής γεωγραφίας. Αθήνα: Εκδ. Προπομπός.

Ηδη, από τις αρχές του 19ου αιώνα ο **Alexander von Humboldt** (1769-1859) βοτανολόγος, φυσικός και ταξιδευτής και ο **Carl Ritter** (1779-1859), ερευνητής γραφείου (σε αντιδιαστολή από τον Humboldt, που ήταν γεωγράφος της εξερεύνησης και της παρατήρησης), προσπαθούν πρώτοι να διερευνήσουν τις αιτιατές σχέσεις ανάμεσα στα χωρικά και τα ανθρώπινα φαινόμενα, την ιστορία και τον πολιτισμό των λαών σε σχέση με τον τόπο τους, μελετώντας την εξέλιξη τους στο χρόνο, όπως και την ιστορία της φύσης και της ανθρωπότητας αλληλένδετα μεταξύ τους σαν ένα σύνολο.

Τη Γερμανική σκέψη της Γεωγραφίας μεταφύτευσε στη Γαλλία ο μαθητής τους **Elisée Reclus** (1830-1905). Μέσα στο ογκώδες έργο του (L'Homme et la Terre, 5 τόμοι, Geographie Universelle, 19 τόμοι, κ.ά.) καταδεικνύει τις μεγάλες αντιθέσεις στο εσωτερικό των περιοχών που περιγράφει, δίνει ιδιαίτερη έμφαση στις πόλεις και δείχνει ιδιαίτερα ευαίσθητος στη διαφορετικότητα του πληθυσμού, θα λέγαμε σήμερα στην πολιτισμική διάσταση της γεωγραφίας. Οι πολιτικές πεποιθήσεις και τα ανθρωπιστικά ιδεώδη τον κατέταξαν μαζί με τον Crotochin ανάμεσα στους αναρχικούς γεωγράφους και ως εκ τούτου περιθωριοποιήθηκε για μεγάλο διάστημα.

Αυτός, όμως, που θεωρείται ιδρυτής της σύγχρονης Ανθρωπογεωγραφίας, είναι ο **Friedrich Ratzel** (1844-1904). Ζωολόγος στην ιδιότητα του, είναι βαθειά επηρεασμένος από τον δαρβινισμό. Θεωρούσε ότι σε αναλογία με το ζωικό κόσμο, και οι ομάδες των ανθρώπων, ιδιαίτερα τα κράτη, είναι σε αδιάκοπη πάλη μεταξύ τους για την οικειοποίηση του χώρου.

Σ' αυτή την λογική γράφει το 1882 την *Ανθρωπογεωγραφία*, όπου ενώνει την 'Γεωγραφία της Ανθρωπότητας' με την 'Οικολογία της Ανθρωπότητας' και τις Φυσικές Επιστήμες, διερευνώντας πώς το περιβάλλον διαμορφώνει την ανθρώπινη συμπεριφορά και πώς, αντίστροφα, ο άνθρωπος διαμορφώνει τον χώρο στην προσπάθεια επιβίωσης. Ο Ratzel δημιούργησε για πρώτη φορά την ιδέα της ανθρωποκεντρικής γεωγραφίας, σε αντιδιαστολή από την φυσική, προσεγγίζοντας τη γεωγραφία μέσα από τις ανθρώπινες εμπειρίες. Ωστόσο, αντιλαμβάνεται τις κοινωνικές σχέσεις ως φυσικές σχέσεις. Στην Γερμανική κλασική σχολή, η φύση θεωρήθηκε ως ο βασικός παράγοντας για την εξέλιξη της ανθρώπινης δράσης.

Η Ανθρωπογεωγραφία του Ratzel αναφέρεται σε τρεις διαφορετικές προσεγγίσεις. Σε μια χωρική δημογραφία (χωρική κατανομή του πληθυσμού), μια χωρική ανθρωπολογία (διαφορετικοί τρόποι ζωής) και μια ανθρώπινη οικολογία (σχέση ανθρώπου-περιβάλλοντος). Αυτή η τελευταία που έχει τις ρίζες της στη θεωρία του Darwin (1859: Η προέλευση των ειδών), οδήγησε στο *γεωγραφικό ή περιβαλλοντικό ντετερμινισμό*: ο αγώνας για επιβίωση στο χώρο καθορίζει την ατομική συμπεριφορά, τη λειτουργία και οργάνωση της κοινωνίας. Ο χώρος -το φυσικό περιβάλλον- αποτελούν βασική παράμετρο στη διαμόρφωση της κοινωνικής δομής και του επιπέδου πολιτισμού των ανθρώπινων ομάδων σ' όλες του τις εκφάνσεις (διατροφή, ενδυμασία, τύπος κατοικίας, επίπεδο τεχνικών, δοξασίες). Στη λογική αυτή το εύκρατο κλίμα, οι φυσικοί πόροι και γενικά το ευνοϊκό φυσικό περιβάλλον οδήγησαν στην δημιουργικότητα των ανθρώπων, τη βιομηχανική επανάσταση και την οικονομική ανάπτυξη του δυτικού κόσμου σε αντιδιαστολή από τους λαούς της Αφρικανικής ή της Ασιατικής ηπείρου. Γεγονός που βέβαια δεν ευσταθεί, αν λάβουμε υπόψη τους πολιτισμούς, τις κοινοτικές δομές και την οργάνωση του καθημερινού βίου που επέτρεπαν την αναπαραγωγή των κοινωνιών αυτών πριν την αποικιοκρατία.

Την ίδια περίπου περίοδο ο **Paul Vidal de la Blache** (1848-1918) θεμελιώνει με τις απόψεις του σχετικά με την περιφερειακή ιδιαιτερότητα, τη Γαλλική Σχολή της *Περιφερειακής Γεωγραφίας*, που εδραιώνεται στα τέλη του 19ου αι. Ο V.de la Blache προβληματίσθηκε και αυτός για τις σχέσεις επιρροής φυσικού περιβάλλοντος και κοινωνικής οργάνωσης στο χώρο, διαπίστωσε τις άνισες κατανομές των ανθρώπινων ομάδων στη γη και τις διαφορετικές πληθυσμιακές πυκνότητες στις περιφέρειες. Δεν γενικεύει, όμως, στα πλαίσια μιας ντετερμινιστικής προσέγγισης, θεωρώντας ότι το περιβάλλον προσδιορίζει απόλυτα το "επίπεδο του πολιτισμού" και κατ' επέκταση τις τεχνικές δυνατότητες οργάνωσης και εκμετάλλευσης του φυσικού χώρου και τέλος τις πληθυσμιακές κατανομές στις περιφέρειες της γης. Αντίθετα, τονίζει την ιδιαιτερότητα της κάθε περιοχής, της κάθε "περιφέρειας", που δεν επαναλαμβάνεται σε άλλες, ακόμα και αν τα φυσικά τους χαρακτηριστικά είναι ίδια, γιατί η κάθε κοινωνική ομάδα διαμορφώνει τις τεχνικές της και διαφοροποιεί το χώρο της με μοναδικό τρόπο. Κάθε περιοχή χαρακτηρίζεται

από το δικό της *τρόπο ζωής* (genre de vie). Έτσι, οι περιφερειακοί γεωγράφοι μελετούν μια περιφέρεια, έναν τόπο, μέσα από μια πολυδιάστατη προσέγγιση που είναι οικονομική, κοινωνική, πολιτική, πολιτιστική. Οι περιφερειακοί γεωγράφοι δίνουν επίσης έμφαση στην Ιστορία, στη βαρύτητα δηλαδή του παρελθόντος στη τρέχουσα διαμόρφωση του χώρου.

Με τις απόψεις αυτές συνδέθηκε αργότερα ο γεωγραφικός *Ποσιμπλισμός* της Γαλλικής Σχολής (*Πιθανοκρατία*, ο όρος αποδόθηκε από τον L.Fefebvre στο σχολιασμό του για το έργο του V.de la Blache το 1922), που άσκησε συστηματική κριτική στον φυσικό ντετερμινισμό: η φύση θέτει ορισμένα όρια, αλλά μέσω της δημιουργικότητάς τους, ιδιαίτερα της τεχνολογίας, τα άτομα μπορούν να ξεπεράσουν πολλά από τα εμπόδια της φύσης. Η σχέση ανθρώπου - περιβάλλοντος εξετάζεται εδώ από την πλευρά του μετασχηματισμού/ προσαρμογής του περιβάλλοντος στις ανθρώπινες ανάγκες και επιλογές.

Στα χρόνια του μεσοπολέμου και εν μέσω της οικονομικής κρίσης (1929) που δίνει ώθηση στις οικονομικές και κοινωνικές επιστήμες, αναδεικνύεται στην Αμερική η επιστήμη της **Ανθρώπινης Οικολογίας** (1930) στην περίφημη **Σχολή του Σικάγου**. Το κεντρικό ερώτημα που απασχολεί την Ανθρώπινη Οικολογία αφορά στη *συλλογική προσαρμογή του πληθυσμού στην πόλη*, η οποία εκλαμβάνεται ως οικοσύστημα. Μεταπολεμικά, η προσέγγιση αυτή επηρεάζει τόσο την Γεωγραφική επιστήμη, τον κλάδο κυρίως της Κοινωνικής Γεωγραφίας, όσο και την Αστική Κοινωνιολογία και την Κοινωνιολογία του Χώρου. Σύμφωνα με την Ανθρώπινη Οικολογία, ο βασικός μηχανισμός που διαμορφώνει τις χρήσεις γης (κατοικία, εμπόριο, βιομηχανία, υπηρεσίες κλπ) και τους συσχετισμούς για την κατάληψη του οικιστικού χώρου στα πλαίσια της καπιταλιστικής κοινωνίας είναι ο *ανταγωνισμός*, ο οποίος εντείνεται εκεί όπου συγκεντρώνονται οι πιο κερδοφόρες χρήσεις γης ενώ εξασθενεί όσο απομακρυνόμαστε από "το κέντρο". Έτσι πρακτικά ο χώρος διαμορφώνεται ανάλογα με τη δυνατότητα πληρωμής της γαιοπροσόδου από τους επιχειρηματίες και τις διάφορες κοινωνικές ομάδες που τον διεκδικούν.

Μετά τον πόλεμο, τη δεκαετία του 1950 το επιτακτικό αίτημα της οικονομικής και κοινωνικής ανασυγκρότησης αναδεικνύει την ανάγκη για προγραμματισμό και σχεδιασμό. Οι σχετικές θεωρίες, τα μοντέλα και οι ποσοτικές μέθοδοι βρίσκονται

την περίοδο αυτή σε πλήρη άνθηση κυρίως στα αμερικάνικα πανεπιστήμια. Το πανεπιστήμιο της Ουάσινγκτον γίνεται το επίκεντρο της γεωγραφικής καινοτομίας. Ο δ/ντής E.Ullman (1912-1976) γίνεται ειδικός της γεωγραφίας “των μεταφορών, των μεταναστεύσεων και των ροών”. Έχει πεισθεί ότι η αδυναμία της μέχρι τότε κλασικής γεωγραφίας οφείλεται στο γεγονός ότι ξεχάστηκε ένας από τους δύο βασικούς άξονες ανάλυσης που οι ίδιοι οι πρότεροι πρωτοπόροι γεωγράφοι και ιδιαίτερα ο Vidal de la Blache είχαν θέσει υπόψη: το βάρος δόθηκε μόνο στις “σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων και χώρου” ενώ η “κυκλοφορία” σαν γεωγραφικό φαινόμενο ή συνιστώσα του χώρου αμελήθηκε. Η **Νέα Γεωγραφία** (New Geography) χρησιμοποιεί τα εργαλεία και μεθόδους της “ποσοτικής επανάστασης” (χρήση μαθηματικών μοντέλων, μήτρες δεδομένων κλπ). Καταλήγει στην επεξεργασία υποδειγμάτων της εδαφικής οργάνωσης.

Η χωρική προσέγγιση των κοινωνικών και οικονομικών φαινομένων αρχίζει πλέον να κερδίζει έδαφος. Στις ΗΠΑ ο W.Isard (1955) προωθεί την ιδέα μιας *περιφερειακής επιστήμης* που θα χρησιμεύει σαν συνδετικός κρίκος μεταξύ των οικονομολόγων, χωροτακτών, πολεοδομών και γεωγράφων. Ήδη ξαναβγαίνουν στην επιφάνεια και γίνονται αντικείμενο μελέτης τα πρότερα κλασικά μοντέλα χωροθέτησης: του von Thunen (1826) για τις γεωργικές δραστηριότητες, του A.Weber (1909) για τη βιομηχανία, του A.Losch (1945) και του W.Christaller (1933) για τις υπηρεσίες.

Ο απολογισμός της νέας γεωγραφίας είναι σε αρκετά σημεία θετικός. Η Γεωγραφία παύει να θεωρείται μια φυσική επιστήμη αφού διαπραγματεύεται κοινωνικά, πολιτισμικά ή οικονομικά θέματα. Η γεωγραφική έρευνα αναπτύσσεται γοργά στον αστικό και βιομηχανικό τομέα, που μέχρι τότε ήταν παραμελημένος. Ακόμα, οι γεωγράφοι διαπιστώνουν και είναι ευαίσθητοι στα σύγχρονα φαινόμενα που αφορούν στη διεύρυνση του προαστιακού χώρου, την εμφάνιση των πολυπολικών πόλεων, τον εξαστισμό της υπαίθρου, τους κοινωνικούς διαχωρισμούς στην πόλη, τις έμφυλες κατανομές στον χώρο, αναπαραγωγή των χωρικών ανισοτήτων, κ.α.

Βασικά Εγχειρίδια Γεωγραφίας (στα ελληνικά) για περαιτέρω μελέτη

Bonnet A, 2010, Γεωγραφία. Μια Εισαγωγή, Αθήνα: Κριτική

Γιώτη-Παπαδάκη Ο., 2011, Εισαγωγή στην Οικονομική Γεωγραφία, Αθήνα: Κριτική

Κουρλιούρος Η., 2011, Διαδρομές στις Θεωρίες του Χώρου: Οικονομικές γεωγραφίες της παραγωγής και της ανάπτυξης. Αθήνα Εκδ. Προπομπός.

Λαμπριανίδης Λ., 2013, Οικονομική Γεωγραφία. Στοιχεία θεωρίας και εμπειρικά παραδείγματα. Αθήνα: Εκδ. Πατάκης

Λεοντίδου Λ. (επιμ), 2008, Ευρωπαϊκές γεωγραφίες, τεχνολογία και υλικός πολιτισμός. Πάτρα: ΕΑΠ.

Λεοντίδου Λ., 2011, Αγεωγράφητος Χώρα. Ελληνικά είδωλα στους επιστημολογικούς αναστοχασμούς της ευρωπαϊκής γεωγραφίας. Αθήνα: Εκδ. Προπομπός.

Τερκενλή Θ., Ιωσηφίδης Θ., Χωριανόπουλος Ι, (επιμ), 2007, Ανθρωπογεωγραφία. Άνθρωπος, κοινωνία, χώρος. Αθήνα: Κριτική